श्रीगणेशायनमः ॥ अथज्येष्ठकृष्णपौर्णमास्यां अमायांवा वटसावित्रीव्रतं लिख्यते इयंच
पूर्वविद्धा ग्राह्या । भूतविद्धा न कर्तव्याअमावास्याचपूर्णिमा ॥ वर्जयित्वामुनिश्रेष्ठसावित्री
व्रतमुत्तमं—इतिब्रह्मवैवर्ते । ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेद्वादश्यांरजनीमुखे इत्युपक्रम्य व्रतंत्रिरात्रमु
द्दिश्यदिवारात्रंस्थिराभवेत ॥ ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेपूर्णिमायांतथाव्रतम् ॥ चीर्णंव्रतंमहाभक्त्या
कथितंतेमयानघे ॥ धर्मराजउवाच । इतिदाक्षिणात्याश्चैवमाचरंतिपाश्चात्यादयस्तु अमावा
स्यायामाचरंति तच्चोक्तंनिर्णयामृतेभविष्ये—अमायांचतथाज्येष्ठेवटमूलेमहासती ॥ त्रि
रात्रोपोषितानारीविधिनानेनपूजयेत ॥ अशक्तौतुत्रयोदश्यांनक्तंकुर्याज्जितेंद्रिया ॥ अयाचितंच
तुर्दश्याममायांसमुपोषणमिति । हेमाद्र्यादिभिस्तुभाद्रपदपौर्णमास्यामिदमुक्तं तेतुतदानी
माचरंति । यदात्वष्टादशघटिकाचतुर्दशीतदापरैव पूर्वविद्धैवसावित्रीव्रतेपंचदशीतिथिः ॥
नाड्योष्टादशभूतस्यतत्रकुर्यात्परेहनीतिमाधवोक्तेः । वस्तुतस्तुभूतविद्धानिषेधएव भूतो
ष्टादशनाडीभिरितिवाक्यं अन्यथासावित्रीव्रतेऽष्टादशनाडीवेधदोषकल्पनायां निषेधां
तरकल्पनागौरवम् । ज्येष्ठेमासित्रयोदश्यांदंतधावनपूर्वकम् ॥ दंतकाष्ठंशुभंशुभ्रंजातीयंचतु

रंगुलम् ॥ तत्रापराह्णसमयेनद्यादौविमलेजले ॥ तिलामलककल्केनकेशान्संशोध्ययत्नतः ॥
स्नात्वाचैवशुचिर्भूत्वावटंसिंचेद्वहूदकैः ॥ वृद्धिक्षयेतथारोगेऋतुमत्यांतथैवच ॥ कार्योद्विप्रह
स्तेनसर्वसंपद्यतेशुभम् ॥ इदंचत्रयोदशीमारभ्यपूर्णिमांतंकर्तव्यम् । सधवाविधवावापिसपु
त्रापुत्रवर्जिता ॥ भर्तुरायुर्विवृद्ध्यर्थंकुर्याश्शुतमिदंव्रतम् ॥ ज्येष्ठमासेतुसंप्राप्तेपौर्णमास्यांप
तिव्रता ॥ स्नात्वाचैवशुचिर्भूत्वानियमंकारयेत्ततः ॥ अथव्रतविधिः—वटसमीपेगत्वा तत्रासौ
संस्कारयुक्तवटपूजाउक्ता । आचम्य सुमुखश्चेत्यादि विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगव० पुरा
णोक्तफलप्राप्त्यर्थं मम भर्तुः पुत्राणां च आयुरारोग्यप्राप्तये जन्मजन्मन्यवैधव्यप्राप्तयेचसा
वित्रीव्रतमहंकरिष्ये इतिसंकल्प्य । वटमूलेस्थितोब्रह्मावटमध्येजनार्दनः ॥ वटाग्रेतुशिवं
विद्यात्सावित्रीवटसंयुता ॥ वटसिंचामितेमूलंसलिलैरमृतोपमैः ॥ सूत्रेणवेष्टयेद्भक्त्यागंधपु
ष्पाक्षतैः शुभैः ॥ नमोवटसावित्रीभ्यांभ्रामयंतींप्रदक्षिणाम् ॥ सावित्रींचवटंसम्यगेभिर्मंत्रैः प्रपू
जयेत् ॥ एवंविधिंबहिःकृत्वासम्यग्वैगृहमागता ॥ हरिद्राचंदनेनैवगृहमध्येलिखेद्वटम् ॥ त
त्रोपविश्यसंकल्प्यपूजाकार्याप्रयन्ततः ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य ममजन्मजन्मनि अवैधव्यप्राप्त

येभर्तुश्चिरायुरारोग्यसंपदादिकामनयासावित्रीव्रतमहंकरिष्ये । नियममंत्रः—त्रिरात्रंलंघ
यित्वातुचतुर्थेदिवसेत्वहम् ॥ चंद्रायार्घ्यंप्रदत्त्वाचपूजयित्वातुतांसतीम् ॥ मिष्टान्नानियथाश
क्त्याभोजयित्वाद्विजोत्तमान् ॥ भोक्ष्येऽहंतुजगद्धात्रिनिर्विघ्नंकुरुमेशुभे—इतिनियममंत्रः ॥ त
त्रादौनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये आसनादिकलशाराधनं घंटापूजनंच करिष्ये ।
वक्रतुंडेतिगणेशपूजनं अपसर्पंतुयेभूता० इत्यासनम् । कलशस्यमुखेविष्णुः कं० इतिकलश
पूजनम् । आगमार्थंतुदेवानामितिघंटापूजनंकुर्यात् । ततः भूमिंस्पृष्ट्वा महीद्यौःपृथिवीतिऋक् ६
ओषधयःसं० आकलशेषु० इतिकलशंनिधाय पंचपल्लवसप्तमृत्तिकाहिरण्ययवान्कुंभेनि
क्षिप्य तदुपरिवंशपात्रंनिधायतस्योपरि सप्तधान्यानिपृथक्स्थाप्यानि तदुपरिवस्त्रं
वस्त्रोपरिद्वात्रिंशद्वबुकपरिमितांवालुकाप्रतिमां ब्रह्मणासहसंस्थाप्य पूजयेत् ॥ ब्रह्मणेनमः
सावित्र्यैनमः नारदायनमः । अथध्यानं—उपवीतधरंदेवंसाक्षसूत्रकमंडलुम् ॥ वामोत्संग
गतांतस्यसावित्रींब्रह्मणः प्रियाम् ॥ आदित्यवर्णांधर्मज्ञांसाक्षमालाकरांतथा ॥ धर्मराजंपि
तृपतिंभूतानांकर्मसाक्षिणम् ॥ ब्रह्मसावित्रीसत्यवान्सावित्रीयमनारददेवताभ्योनमः ध्या

यामि । ब्रम्हणासहितादेवींसावित्रींलोकमातरम् ॥ सत्यव्रतंचसावित्रींवटंचावाहयाम्यहम् . ब्रह्म
सावित्री० आवाहनंस० । ब्रह्मणासहसावित्रिसत्यवत्सहितोप्रिये ॥ हेमासनंगृह्यतांतुधर्म
राजसुरेश्वर ॥ ब्रह्मसावित्री० आसनंसमर्पयामि । गंगाजलंसमानीतंपाद्यार्थंब्रह्मणः प्रिये ॥
भक्त्यादत्तंधर्मराजसावित्रिप्रीतिगृह्यताम् ॥ ब्रह्मसावित्री० पाद्यंस० । भक्त्यासमाहृतंतोयं
फलपुष्पसमन्वितम् ॥ अर्घ्यंगृहाणसावित्रिममसत्यव्रतप्रिये ॥ ब्रह्मसावित्रि ॥ अर्घ्यंसमर्प
यामि । सुगंधिसहकर्पूरंसुरभिस्वादुशीतलम् ॥ ब्रह्मणासहसावित्रिकुरुष्वाचमनीयकम् ॥ ब्रह्म
सावित्री० आचमनीयंस० । सितासितसरित्तोयंतापत्रयहरंशिवम् ॥ सुगंधद्रव्यसंयुक्तंस्नाना
र्थंप्रतिगृह्य० ब्रह्मसावित्री० मलापकर्षस्नानंस० । सौरभेयंमहद्दिव्यंपवित्रंपुष्टिवर्धनम् ॥
स्नानार्थंतमयादत्तंदुग्धंगृह्णन्नमोस्तुते ॥ ब्रह्मसावित्री० पयःस्नानंस० । पयस्नानांतरेणशुद्धो
दकस्नानंसमर्पयामि । शुद्धोदकस्नांनांतरेणआचमनीयंस० सकलपूजार्थे अक्षतांस० । जग
देतद्ददासित्वंत्वमेवजगतांहितम् ॥ दधिवामनरूपेणदधिस्नानायगृह्यताम् ॥ ब्रम्हसावित्री० दधि
स्नानं० । घृतकुंभसमायुक्तंघृतयोनेघृतप्रिये ॥ घृतभुग्घृतधामासिघृतंस्नानायगृह्यताम् ॥ ब्रम्ह

सावित्री० घृतस्नानंस० । मधुरूपोवसंतस्त्वंत्वमेवजगतांमधु ॥ मधुसूदनसंप्रीत्यामधुस्ना
नायगृह्यताम् ॥ ब्रह्मसावित्रि० मधुस्नानंस० । इक्षुरससमुत्पन्नाशर्करामघुराविभो ॥ स्नानार्थंतेप्र
यच्छामिप्रीतोभवसुरेश्वर ॥ ब्रह्मसावित्री० शर्करास्नानं० । पयोदधिघृतंचैवशर्करामधुसंयु
तम् ॥ पंचामृतेनस्नपनंप्रीयतांपरमेश्वरि ॥ ब्रह्मसावित्री० पंचामृतस्नानं० । काश्मीरागरुकस्तू
रीकर्पूरमलयान्वितम् ॥ उद्वर्तनंमयादत्तंगृह्यतांपरमेश्वरि ॥ ब्रह्मासावित्री० उद्वर्तनंस० । गंगाच
यमुनाचैवगोदावरीसरस्वती ॥ तापीपयोष्णीरेवाचताभ्यःस्नानायगृह्यताम् ॥ ब्रह्मसावित्री०
शुद्धोदकस्नानंस० शुद्धोदकस्नानांतरेणआचमनंस० । गंधादिनापूजयित्वानिर्माल्यंवि
सृज्य महिम्नःपारंतेइतिस्तोत्रेणमहाभिषेकंकुर्यात् । महिम्नःपारंतेपरमविदुषोयद्यसदृशीस्तु
तिर्ब्रह्मादीनामपितदवसन्नास्त्वयिगिरः ॥ अथावाच्यःसर्वःस्वमतिपरिणामावधिगृणन्ममा
प्येषःस्तोत्रेहरनिरपवादःपरिकरः ॥ १ ॥ अतीतःपंथानंतवचमहिमावाङ्मनसयोरतद्व्यावृ
त्त्यायंचकितमभिधत्तेश्रुतिरपि ॥ सकस्यस्तोतव्यःकतिविधगुणःकस्यविषयःपदेत्वर्वाची
नेपततिनमनःकस्यनवचः ॥ २ ॥ मधुस्फीतावाचःपरमममृतंनिर्मितवतस्तवब्रह्मन्किंवागपि

सुरगुरोर्विस्मयपदम् ॥ ममत्वेतांवाणींगुणकथनपुण्येनभवतः पुनामीत्यर्थेस्मिन्पुरमथनबुद्धि
र्व्यवसिता ॥३॥ ब्रह्मसावि० अभि० स०। सूक्ष्मतंतुमयंवस्त्रंयुग्मंकार्पाससंभवं॥सावित्रिब्रह्मणः कां
तेत्रिदशैःसहगृह्यताम् ॥ ब्रह्मसावित्री० वस्त्रंस० ।मयादत्तंपरंब्रह्मदेवहाटकसंभवम् ॥ उपवीतंगृहा
णेदंसावित्रिदैवतैःसह ॥ ब्रह्मसावित्री० यज्ञोपवीतं० । नवरत्नादिभिर्बद्धांसौवर्णेनचतंतुभिः ॥
निर्मितांकंचुकींभक्त्यागृहाणपरमेश्वरि ॥ ब्रह्मसावित्री० कंचुकींसमर्पयामि । पट्टसूत्रभवंदि
व्यंस्वर्णपूर्णाकृतीयुतम् ॥ सौमंगल्याभिवृद्ध्यर्थंकंठसूत्रंददामिते ॥ ब्रह्मसावित्री० कंठसूत्रंस० ।
ताडपत्राणिदिव्याणिविचित्राणिशुभानिच ॥ कराभरणयुक्तानिगौरित्वंप्रतिगृह्यताम् ॥ ब्रह्म
सावित्री० ताडपत्रंस० । कुंकुमागरुकर्पूरकस्तूरीरोचनायुतम् ॥ चंदनंतेमयादत्तंसावित्रिप्रतिगृ
ह्यताम् ॥ ब्रह्मसावित्री० चंदनंस० । अक्षताश्चसुरश्रेष्ठेकेशरेणचमिश्रिताः ॥ मयानिवेदिताभ
क्त्यागृहाणपरमेश्वरि ॥ ब्रह्मसावित्री० अक्षतान्समर्पयामि । हरिद्रारंजितादेविसुखसौभा
ग्यदायिनि ॥ अतस्त्वांपूजयिष्यामिगृहाणपरमेश्वरि ॥ ब्रह्मसावित्री० हरिद्रांस० । कुंकुमंका
मदंदिव्यंकामिनीकामसंभवम् ॥ कुंकुमेनार्चितेदेविसौभाग्यंप्रतिगृह्यताम् ॥ ब्रह्मसावित्री०

स्तु दक्षिणाःपांतु बहुदेयंचास्तु नमोस्त्वनंताय० इतिमंत्रेणअक्षतान्दद्यात । फलवस्त्र
समायुक्तंसौभाग्यद्रव्यसंयुतम् ॥ वंशपात्रेनिधायादौब्राम्हणायनिवेदयेत ॥ उपायनमिदंदेव
व्रतसंपूर्णहेतवे ॥ वाणकंद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहम् ॥ विप्रायवेदविदुषेश्रोत्रियायकु
टुंबिने ॥ नरकोत्तारणार्थायह्यच्युतःप्रीयतामिति इदंसौभाग्यवायनदानं सदक्षिणाकंसतां
बूलं अमुकशर्मणेब्राम्हणायतुभ्यमहंसंप्रददे प्रतिगृह्यतां प्रतिगृह्णामि तेनश्रीब्रम्हसा
वित्रीदेवताप्रीयताम् । सुवासिन्यस्तत पूज्यादिवसेदिवसेगते ॥ सिंदूरंकुंकुमंचैवतांबूलंच
पवित्रकम् ॥ तथादद्याच्चशूर्पाणिभक्ष्यभोज्यादिकंसदा ॥ माहात्म्यंचैवसावित्र्याः श्रोतव्यंमुनि
सत्तम ॥ पुराणश्रवणंकार्यंसतीनांचरितंशुभम् ॥ ॥ इति पूजा समाप्ता ॥ ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अथस्कंदपुराणांतर्गतवटसावित्रीकथालिख्यते ॥ ॥ सनत्कुमारमुनि शिवाप्रतप्रश्न कारतात, कीं हे देवा ? कुलीन स्त्रियांला महाभाग्य देणारें आणि अवैधव्य करणारें तसेंच पुत्रपौत्रादिक वाढविणारें असें व्रत कोणतें तें मला सांगा ॥ १ ॥ असा सनत्कुमाराचा प्रश्न ऐकून ईश्वर सांगतात, हे सनत्कुमारा ! मद्रदेशामध्यें वीर व ज्ञानसंपन्न असून परम धार्मिक आणि वेदवेदांगामध्यें पारंगत असा अश्वपति या नामेंकरून राजा असता झाला ॥ २ ॥ तो

॥ श्रीसनत्कुमारउवाच ॥ कुलस्त्रीणांव्रतंदेवमहाभाग्यंतथैवच ॥ अवैधव्यकरंस्त्री
णांपुत्रपौत्रप्रवर्धनम् ॥ १ ॥ ईश्वरउवाच ॥ आसीन्मद्रेषुधर्मात्माज्ञानीपरमधार्मिकः ॥
नाम्नाचाश्वपतिर्वीरोवेदवेदांगपारगः ॥ २ ॥ अनपत्योमहाबाहुःसर्वैश्वर्यसमन्वितः ॥
सपत्नीकस्तपस्तेपेसमाराधयतेनृपः ॥ ३ ॥ सावित्रींचप्रसावित्रींजपन्नास्तेमहामनाः ॥
जुहोतिचैवसावित्रींभक्त्यापरमयायुतः ॥ ४ ॥

महाबाहु अश्वपति राजा सर्वैश्वर्यसंपन्न असून अपत्यरहित असल्यामुळें पत्नीसहवर्तमान तप करिता झाला ॥ ३ ॥ तो उदारचित्त असा सावित्रीमंत्राचा जप करीत होत्साता सावित्रीप्रीत्यर्थ हवनही करून परम भक्तीनें आराधन करिता झाला ॥ ४ ॥

तदनंतर सावित्री देवि प्रसन्न होऊन त्या राजाला प्रत्यक्ष दर्शन देती झाली ॥ ५ ॥ ती अंशी कीं, समस्त व्याहृति देवतांसहित आणि अक्षसूत्र व कमंडलु धारण करणारी व सर्व जगतास वंद्य अशा सावित्रीप्रत अवलोकन करून ॥ ६ ॥ राजानें हर्षयुक्त अंतःकरणेंकरून भक्तिपुरःसर साष्टांग नमस्कार केला. त्याकालीं

ततस्तुष्टातुसावित्रीसादेवीद्विजसत्तम ॥ साविग्रहवतीदेवीतस्यदर्शनमागता ॥ ५ ॥
भूर्भुवः स्वरवन्येषासाक्षसूत्रकमंडलुः ॥ तांतुदृष्ट्वाजगद्वंद्यांसावित्रींचनृपोत्तमः ॥ ६ ॥
प्रणिपत्यनृपोभक्त्याप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ तंदृष्ट्वापतितंभूमौतुष्टादेवीजगादह ॥ ७ ॥
सावित्र्युवाच ॥ तुष्टाहंतवराजेंद्रवरंवरयसुव्रत ॥ एवमुक्तस्तदाराजाप्रसन्नांतामुवाचह ॥
॥ ८ ॥ अनपत्योह्यहंदेविपुत्रमिच्छामिशोभने ॥ नान्यंवृणोमिसावित्रिपुत्रमेवजग
न्मये ॥ अन्यदस्तिसमग्रंमेक्षितौयच्चापिदुर्लभम् ॥ ९ ॥

त्या राजाप्रत अवलोकन करून प्रसन्न होत्साती देवी बोलती झाली ॥ ७ ॥ सावित्री ह्मणत्ये-हे राजेंद्रा ! तुला मी प्रसन्न झाल्यें आहें, तरी हे सुव्रता ! वर मागून घे. असें सावित्रीनें सांगितलें असतां सुप्रसन्न अशा त्या देवीप्रत राजा बोलता झाला ॥ ८ ॥ राजा ह्मणतो-हे सावित्री देवी ! मला अपत्य नाहीं यास्तव हे शोभने ! मी

पुत्राची इच्छा करीत आहे. हे जगन्माये ! एक पुत्रावांचून अन्यवर मी वरीत नाहीं, कारण] पृथिवीवर जें दु-
र्लभ तें सर्वही तुझ्या प्रसादें करून माझ्या गृहीं आहे. असें राजाचें भाषण ऐकून देवी बोलती झाली ॥ ९ ॥
॥ १० ॥ कीं हे राजेंद्रा ! तुला पुत्र होणार नाहीं, परंतु एक कन्या होईल, ती दोन्ही कुळांचा (भर्तृकुळ व

प्रसादात्तवदेवेशितत्सर्वंविद्यतेगृहे ॥ एवमुक्तातुसादेवीप्रत्युवाचनराधिपम् ॥ १० ॥
सावित्र्युवाच ॥ पुत्रस्तेनास्तिराजेंद्रकन्यैकातेभविष्यति ॥ कुलद्वयंनुसाराजन्नुद्धरि
ष्यतिभामिनी ॥ ११ ॥ मन्नाम्नाराजशार्दूलतस्यानामभविष्यति ॥ इत्युक्त्वा तंमु
निश्रेष्ठराजानंब्रह्मणःप्रिया ॥ १२ ॥ अंतर्धानंगतादेवीसंतुष्टोऽसौमहीपतिः ॥ ततःक
तिपयाहोभिस्तस्यराज्ञीमहीभुजः ॥ १३ ॥

पितृकुल यांचा) उद्धार करील ॥ ११ ॥ व हे राजश्रेष्ठा ! ती कन्या माझ्या नामानेंच विख्यात होईल. शिव
ह्मणतात—हे मुनिश्रेष्ठा सनत्कुमारा, ती ब्रह्मदेवाची भार्या राजाप्रत असें भाषण करून ॥ १२ ॥ अंतर्धान
पावली. त्या कालीं राजा संतुष्ट झाला, नंतर किती एक दिवसांनीं राजाची पट्टराणी गर्भिणी होऊन पूर्ण

दिवस झाले असतां प्रसूत झाली. तिला सावित्रीच्या प्रसादानें व सावित्रीमंत्राच्या जपानें जी कन्या झाली
॥ १३ ॥ १४ ॥ तिचें नांव वरदासावित्री असें ठेविलें, व कमळासारिखे नेत्र जिचे असी ती कन्या देवग-
र्भासमान शोभती झाली ॥ १५ वं सुवर्णासारिखी आहे कांति जिची आणि भूमीचे ठायीं रूपानें अप्रतिम

ससत्वासमजायेतपूर्णेकालेसुखावहि ॥ सावित्र्यातुष्टयादत्तासावित्र्याजप्ययातथा ॥
॥ १४ ॥ सावित्रीतेनवरदातस्यानामबभूवह ॥ राजतेदेवगर्भाभाकन्याकमललोचना
॥ १५ ॥ तांदृष्ट्वाहेमगर्भाभांराजाचिंतामुपेयिवान् ॥ अयाच्यमानांचवरैरूपेणाप्रति
माभुवि ॥ १६ ॥ तस्यारूपेणतेसर्वेसन्निहद्धामहीभुजः ॥ ततःसराजाचाहूयउवा
चकमलेक्षणाम् ॥ १७ ॥

असल्यामुळें कोणीही वर तिची याचना करीना तेव्हां राजा चिंताप्रत पावता झाला ॥ १६ ॥ वरांनीं तिची
याचना न करण्याचें कारण तिच्या रूपानें सर्व राजे चकित होते झाले. नंतर अश्वपति राजानें त्या कम-
लनेत्रीला जवळ बोलावून सांगितलें कीं ॥ १७ ॥

हे कन्ये ! तुझा विवाहकाळ प्राप्त झाला असून तुला कोणी मागत नाहीं, तस्मात् तुझ्या मनाला आवडेल तो गुणसंपन्न पति तूं वर ॥ १८ ॥ व तो तुझ्या मनाला आनंद देणारा व कलीन आणि शीलानें उत्तम असावा, असें सांगून राजानें वृद्ध अमात्य वरोबर देऊन ॥ १९ ॥ वस्त्र अलंकारांसहित आणि धनरत्नांसहवर्त-

पुत्रिप्रदानकालस्तेनयाचंतिचकेचन ॥ वरंवरयहृद्यंतेपतिंगुणसमान्वितम् ॥ १८ ॥
मनःप्रल्हादकरणंशीलेनाभिजनेनच ॥ इत्युक्त्वातांचराजेंद्रोवृद्धामात्यैःसहैवताम् ॥ १९॥
वस्त्रालंकारसहितांधनरत्नैःसमन्विताम् ॥ विसृज्यचक्षणंतत्रयावत्तिष्ठतिभूमिपः॥ २० ॥
तावत्तत्रसमागछन्नारदोभगवानृषिः ॥ संपूज्यचततोराजाअर्घ्यपाद्येनतंमुनिम् ॥ २१ ॥
आसनेचसुखासीनःपूजितस्तेनभूभुजा ॥ पूजयित्वामुनिंराजाप्रोवाचेदंद्विजोत्तमम् २२॥

मान वर पाहण्याकरितां पाठविली. नंतर राजा स्वस्थ राहिला आहे ॥ २० ॥ तों भगवान् नारदऋषि तेथें आले. त्या नारदमुनींची अर्घ्यपाद्यादिकेंकरून पूजा करून ॥ २१ ॥ आसनाचे ठायीं पूजित असे नारद सुखें करून बसले असतां त्यांप्रत हें पुढील वजच राजा बालता झाला ॥ २२ ॥

राजा ह्मणतो—हे नारदमुने ! आज मला आपण आपल्या दर्शनेंकरून पुनीत केलें. असें राजा बोलत आहे तोंच ती कमलनयना सावित्री ॥ २३ ॥ आश्रमापासून वृद्ध अमात्यांसहवर्तमान तेथें प्राप्त झाली तिणें पित्याच्या चरणांप्रत वंदन करून नंतर नारदमुनप्रित वंदन केलें ॥ २४ ॥ त्या कालीं त्या संतुष्ट

पावितोऽहंत्वयाविप्रदर्शनेनाद्यनारद ॥ यावदेवंवदन्राजातावत्साकमलेक्षणा॥ २३ ॥
आश्रमादागतादेवीवृद्धामात्यैःसमन्विता ॥ अभिवाद्यपितुःपादौववंदेसामुनिंततः॥२४॥
नारदेनतुतुष्टांतांदृष्ट्वाप्रोवाचभूमिपम्॥ कन्यांचदेवगर्भाभांकिमर्थंनप्रयच्छसि ॥ २५ ॥
वरायत्वंमहाबाहोवरयोग्यांहिसुंदरीं ॥ एवमुक्तस्तदातेनमुनिनानृपसत्तमः ॥ २६ ॥
उवाचतंमुनिंवाक्यमनेनार्थेनप्रेषिता॥ आगतेयंविशालाक्षीमयासंप्रेषितासती ॥ २७ ॥

अशा राजकन्येप्रत अवलोकन करून, नारदांनी राजाप्रत प्रश्न केला कीं, हे महाबाहो, राजा ! ही उपवर झालेली देवगर्भासारिखी सुंदर कन्या अद्यापि वरालाकां देत नाहींस ? असें नारदांनीं विचारिलें असतां राजा ह्मणतो-- ॥ २५ ॥ २६ ॥ याच वर्याकरितां मी इला पाठविली होती, ती ही आतांच वर पाहून आली आहे ॥ २७ ॥

तरी हे मुनिसत्तमा, इणें कोण पति वरिला तो तुह्मीं पुसावा. असें राजानें सांगितलें असतां नारदांनीं तिला प्रश्न केला. त्याकाळीं ती सावित्री नारदप्रत बोलती झाली ॥ २८ ॥ हे नारदा, द्युमत्सेन राजाचें राज्य त्याचा वैरी जो रुक्मी त्याणें हरण केलें व तो दैववशात् अंध होत्साता पत्नीसहित वनांत राहत आहे, त्याचा पुत्र सत्यवान् ॥ २९ ॥ ह्मणून आश्रमामध्यें आहे तो म्यां अंतःकरणानें भर्ता वरिला आहे ॥ ॥ ३० ॥ असें तिचें भाषण ऐकून नारद ह्मणता, हे महाराजा, तुझ्या कन्येनें फार वाईट केलें तें असें कीं, सत्यवान गुणांनीं प्रसिद्ध पाहून त्याचा दोष न कळल्यामुळें त्याला भर्ता वरिला ॥ ३१ ॥

अनयाचवृतोभर्तापृच्छत्वंमुनिसत्तम॥ सापृष्टातेनमुनिनातस्मैचाचष्टभामिनी ॥ २८ ॥
सावित्र्युवाच ॥ द्युमत्सेनस्यराज्यंवैरिणारुक्मिणाहृतम् ॥ दैवादंधःस्त्रीसहितःसत्य
वान्तत्सुतोवने ॥ २९ ॥ आश्रमेसत्यवान्नामद्युमत्सेनसुतोमुने ॥ भर्तेतिमनसाविप्र
वृतोऽसौराजनंदनः ॥ ३० ॥ नारदउवाच ॥ कष्टंकृतंमहाराजदुहित्रातवसुव्रत ॥ अजानं
त्यावृतोभर्तागुणवानितिविश्रुतः ३१ ॥

त्याचा पिता सत्य भाषण करितो व त्याची माताही सत्य भाषण करिते आणि स्वयें तोही सत्य बोलतो, तेणेंकरून त्याला सत्यवान् असें ह्मणतात ॥ ३२ ॥ तसेंच त्या सत्यवंताला अश्व प्रिय असून तो बाळपणीं मृत्तिकेच्या अश्वांनीं क्रीडा करीत असे व अश्वांचीं चित्रेंही काढितो यास्तव त्याला चित्राश्व असेंही ह्मणतात ॥ ३३ ॥ आणि तो रूप व गुण यांनीं संपन्न असून सर्व शास्त्रांमध्यें निपुण आहे. त्या सारखा या लोकीं कोणी मनुष्य नाहीं ॥ ३४ ॥ जसा सर्व रत्नांनीं पूर्ण समुद्र आहे तद्वत् तो सर्व गुणांनीं परिपूर्ण आहे, परंतु याला त्या सर्व गुणांचें आवरण करणारा एक महान् दोष आहे तो असा कीं, एक वर्षानें क्षीणायु होत्साता देहत्याग करील ॥ ३५ ॥

सत्यंवदत्यस्यपितासत्यंमाताप्रभाषते ॥ स्वयंसत्यंप्रभाषेतसत्यवानितितेनसः ॥ ३२ ॥
तथाचाश्वाःप्रियास्तस्यअश्वैःक्रीडतिमृन्मयैः ॥ चित्रेपिविलिखत्यश्वान्चित्राश्वस्तेन
चोच्यते ॥ ३३ ॥ रूपवान्गुणवांश्चैवसर्वशास्त्रविशारदः ॥ नतस्यसदृशोलोके
विद्यतेचेहमानवः ॥ ३४ ॥ सर्वैर्गुणैश्चसंपन्नोरत्नैरिवमहार्णवः ॥ एकोदोषोमहा
नस्यगुणानावृत्यतिष्ठति ॥ संवत्सरेणक्षीणायुर्देहत्यागंकरिष्यति ॥ ३५ ॥

असें नारदाचें वचन ऐकून अश्वपतिराजा कन्येप्रत ह्मणतो–हे शुभलोचने, सावित्री ! अद्यापि तुझा विवाहाचा काल आहे, तरी तूं दुसरा पति वर ॥ ३६ ॥ तेव्हां सावित्री ह्मणत्ये–हे ताता, मी आतां दुसरा भर्ता मनानेंही वरूं इच्छित नाहीं. जो म्यां एक वेळ मनानें भर्ता वरिला तोच माझा भर्ता होईल, दुसरा होणार

अश्वपतिरुवाच ॥ अन्यंवरयभद्रंतेवरंसावित्रिगम्यताम् ॥ विवाहस्यतुकालोऽयंवर्तते शुभलोचने ॥ ३६ ॥ सावित्र्युवाच ॥ नान्यमिच्छाम्यहंतातमनसापिवरंप्रभो ॥ योमयाचवृतोभर्तासमेनान्योभविष्यति ॥ ३७ ॥ विचिंत्यमनसापूर्वंवाचापश्चात्स मुच्चरेत् ॥ क्रियतेचततःपश्चाच्छुभंवायदिवाशुभम् ॥ ३८ ॥ तस्मात्पुमांसंमनसाकथंचा न्यंवृणोम्यहम् ॥ सकृज्जल्पंतिराजानःसकृज्जल्पंतिपंडिताः ॥ ३९ ॥

नाहीं ॥ ३७ ॥ कारण कोणत्याही कार्याचा आधीं मनांत विचार करावा; नंतर तें वाचेनें बोलावें, मग तें शुभ असो किंवा अशुभ असो बोलल्याप्रमाणें करावें ॥३८॥ तस्मात् अन्य पुरुषाप्रत मनानेंहीं म्यां कसें करावें ? आणि असें आहे कीं राजे व पंडितजन एकवार भाषण करीत असतात. ॥ ३९ ॥

तशीच कन्या एकवार दिली जात्ये, अशा या तीन गोष्टी एकेकवारच होत असतात; तस्मात् अन्य पुरुषाप्रत पति मानून सत्यवंतापासून माझी मति चालित होणार नाहीं ॥ ४० ॥ आतां तो गुणवान् असो किंवा गुणहीन असो, मूर्ख असो किंवा पंडित असो, दीर्घायुषी असो अथवा अल्पायुषी असो, हे प्रभो ! तोच माझा

सकृत्कन्याप्रदीयेतत्रीण्येतानिसकृत्सकृत् ॥ पतिंमत्वानमेबुद्धिर्विचलेच्चकथंचन ॥ ॥ ४० ॥ सगुणोनिर्गुणोवापिमूर्खःपंडितएवच ॥ दीर्घायुरथचाल्पायुःसवैभर्तामम प्रभो ॥ ४१ ॥ नान्यंवृणोमिभर्तारंयदिवास्याच्छचीपतिः ॥ इतिमत्वात्वयाततय त्कर्तव्यंसुखेनच ॥ ४२ ॥ नारदउवाच ॥ स्थिराबुद्धिश्चराजेंद्रसावित्र्याःसत्यवान् पतिः ॥ त्वरयस्वविवाहायभर्त्रासहकुरुत्विमाम् ॥ ४३ ॥

भर्ता होय ॥ ४१ ॥ हे ताता, आतां जरी शचीपति इंद्र प्राप्त झाला, तरी मी अन्य भर्ता वरणार नाहीं असा माझा निश्चय जाणून जें कर्तव्य असेल तें सुखानें करावें ॥ ४२ ॥ असें तिचें भाषण ऐकून त्या काळीं नारद ह्मणतात—हे राजेंद्रा, या सावित्रीची मति सत्यवंताचे ठिकाणीं अत्यंत स्थिर आहे, यास्तव सत्यवंतासहवर्तमान इचा विवाह करण्याविषयीं तूं त्वरा कर ॥ ४३ ॥

शिव ह्मणतात--हे सनत्कुमारा, असा दृढ निश्चय नारदांनीं सावित्रीचा जाणला, नंतर तो महाराज अश्वपति सावित्रीसहवर्तमान वनाप्रत प्रस्थान करिता झाला ॥ ४४ ॥ तो असा कीं आपल्याबरोबर द्रव्य घेऊन व थोडें सैन्य आणि वृद्ध अमात्य यां सहवर्तमान द्युमत्सेनाच्या सान्निध प्राप्त होता झाला ॥ ४५ ॥ इकडे

ईश्वरउवाच ॥ निश्चितांतु मुनिर्ज्ञात्वास्थिराबुद्धिश्चनिश्चला ॥ सावित्र्याचमहाराजः प्रतस्थेऽसौवनंप्रति ॥ ४४ ॥ गृहीत्वातुधनंराजाद्युमत्सेनस्यसान्निधौ ॥ स्वल्पानुगो महाराजोवृद्धामात्यैःसमन्वितः ॥ ४५ ॥ नारदस्तुततःखेवैतत्रैवांतरधीयत ॥ सग त्वाराजशार्दूलोद्युमत्सेनेनसंगतः ॥ ४६ ॥ वृद्धश्चांधश्चराजासौवृक्षमूलमुपाश्रितः ॥ सावित्र्यश्वपतीगजापादौजग्राहवीर्यवान् ॥ ४७ ॥

नारदमुनि आकाशमार्गी अंतर्धान पावले व तो अश्वपतिराजा जाऊन द्युमत्सेनाला भेटला ॥ ४६ ॥ तो द्युमत्सेनराजा वृद्ध असून अंध आहे आणि एका वृक्षाच्या मूळाचा आश्रय करून बसला आहे त्याप्रत सावित्री आणि अश्वपतिराजा वंदन करितीं झालीं ॥ ४७ ॥

आणि आपलें नाम कथन करून अश्वपतिराजा उभा राहिला असतां द्युमत्सेन राजा ह्मणतो कीं, हे राजन् ! आपलें आगमन कोणत्या कारणास्तव झालें ॥ ४८ ॥ असें भाषण करून अरण्यसंबंधी फलें मूळें व अर्घ्य इत्यादिकांनीं त्याचें पूजन करून शिव ह्मणतात—हे मुनिसत्तमा सनत्कुमारा, अश्वपतिराजाप्रत

स्वनामचसमुच्चार्यतस्थौतस्यसमपितः ॥ उवाचराजातंभूपंकिमागमनकारणम् ॥ ४८ ॥ पूजयित्वार्घ्यदानेनवन्यमूलफलैश्चसः ॥ ततःपप्रच्छकुशलंसराजामुनिसत्तम ॥ ॥ ४९ ॥ अश्वपतिरुवाच ॥ कुशलंदर्शनेनाद्यतवराजन्ममाद्यवै ॥ दुहिताममसा वित्रीतवपुत्रमभीप्सति ॥ ५० ॥ भर्तारंराजशार्दूलप्राप्नोत्वियमनिंदिता ॥ ममेदं कांक्षितंपूर्वंभर्तारमनयाविभो ॥ आवयोश्चैवसंबंधोभवत्वद्यममेप्सितः ॥ ५१ ॥

कुशलवर्तमान विचारिलें ॥ ४९ ॥ त्या कालीं अश्वपति ह्मणतो—हे राजन् ! आज तुमच्या दर्शनें करून माझें कुशल आहे. माझ्या आगमनाचें कारण माझी सावित्री नामक कन्या तुमच्या पुत्राची इच्छा करीत आहे ॥ ५० ॥ तस्मात् हे राजश्रेष्ठा, तुमचा पुत्र या सुंदरीला भर्ता प्राप्त होवो. आणि मलाहि हें इष्ट आहे यास्तव मला प्रिय असा तुमचा आमचा संबंध घडो ॥ ५१ ॥

द्युमत्सेन ह्मणतो हे राजेंद्रा, मी तर वृद्ध आणि अंध असून राज्यभ्रष्ट झालेला फळें मुळें भक्षण करून असतों, तसाच माझा पुत्रही वनसंबंधी फलादिकांनीं जीवन करितो ॥ ५२ ॥ तस्मात् तुझी कन्या जिला दुःख कसें तें ठाऊक नाहीं ती अरण्यांत दुःख कसें सहन करील, यास्तव हा संबंध मी इच्छीत नाहीं ॥ ५३ ॥

द्युमत्सेनउवाच ॥ वृद्धश्चांधश्चराजेंद्रफलमूलाशनोनृप ॥ राज्याच्च्युतश्चमेपुत्रोवन्ये नान्नेनजीवति ॥ ५२ ॥ साकथंसहतेदुःखंदुहितातवकानने ॥ अनभिज्ञाचदुःखाना मित्यहंनाभिकांक्षये ॥ ५३ ॥ अश्वपतिरुवाच ॥ अनयाचवृतोभर्ताजानंत्याराजस त्तम ॥ अनेनसहवासस्तुतवपुत्रेणमानद ॥ ५४ ॥ स्वर्गतुल्योमहाराजभविष्यति नसंशयः ॥ एवमुक्तस्तदातेनराजाराजर्षिसत्तमः ॥ ५५ ॥ तथेतिसप्रतिज्ञायचकारो द्वाहमुत्तमम् ॥ कृत्वाविवाहंराजेंद्रंसंपूज्यविविधैर्धनैः ॥ ५६ ॥

अश्वपति ह्मणतो—हे राजसत्तमा, हें सर्व जाणूनच इणें तुमच्या पुत्राला वरिलें आहे, तस्मात् तुमच्या पुत्रसहवर्तमान वनवासही हिला स्वर्गतुल्य होईल यांत संशय नाहीं. असें अश्वपतिराजानें द्युमत्सेनराजर्षीला सांगितलें असतां ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ त्याणें अंगिकारिलें; नंतर सावित्री सत्यवंताचा विवाह उत्तमप्रकारें करून केला. नंतर अश्वपतिनें द्युमत्सेनाचा अनेक प्रकाराच्या द्रव्यांनीं सत्कार करून ॥ ५६ ॥

व त्याला अभिवंदन करून आपल्या नगराप्रत गमन करिता झाला. इकडे सावित्रीला सत्यवंत भर्ता प्राप्त झाला असतां इंद्राणीला इंद्र प्राप्त होऊन जसा आनंद झाला तद्वत् तिला आनंद होता झाला ॥ ५७ ॥ व सत्यवंतही त्या सावित्रीसहवर्तमान आनंदित होत्साता इंद्राणीसहवर्तमान इंद्र तसा हा वनप्रदेशाचे ठायीं

अभिवाद्यद्युमत्सेनंजगामनगरंप्रति ॥ सावित्रीतुवरंलब्ध्वाइंद्रंप्राप्यशचीयथा ॥ ५७ ॥ सत्यवानपिराजर्षिस्तयापत्न्याभिनंदितः ॥ क्रीडतेतद्वनोद्देशेपौलोम्यामघवानिव ॥ ॥ ५८ ॥ नारदस्यतुतद्वाक्यंहृदयेतुमनस्विनी ॥ वहंतीनियमंचक्रेव्रतस्यास्य चभामिनी ॥ ५९ ॥ गणयंतीदिनान्येवनलेभेहर्षमुत्तमम् ॥ ज्ञात्वातद्दिवसंवि प्रभर्तुर्मरणकारणम् ॥ ६० ॥

क्रीडा करीत आहे ॥ ५८ ॥ परंतु सावित्री हृदयामध्यें नारदाचें वाक्य आठवीत होत्साती या व्रताचा नियम करिती झाली ॥ ५९ ॥ आणि वर्षाच्या दिवसांची गणना करीत होत्साती उत्तम हर्ष न पावती झाली, कारण नारदांनीं सांगितलेला दिवस तो भर्त्याचा मरणकाळ आहे असें जाणून खिन्न असती झाली ॥ ६० ॥

नंतर त्रिरात्र व्रताचा संकल्प करून रात्रंदिवस स्वस्थअंतःकरणानें राहून तीन दिवस घालविले. नंतर पितर, देवता यांचें संतर्पण करून ॥ ६१ ॥ तिणें आपला नियम पूर्ण केला आणि विचार करीत आहे कीं, आज सत्यवंताचे मृत्यूचा दिवस आहे ॥ ६२ ॥ तों त्या दिवशीं सत्यवान् कुऱ्हाड व पीठक (फळें ठेवण्याचा चिव्यांचा करंडा) हस्तांमध्यें ग्रहण करून वनाप्रत जाण्याविषयीं निघाला, त्याप्रत सावित्री

व्रतंत्रिरात्रमुद्दिश्यदिवारात्रौस्थिराभवत् ॥ ततस्त्रिरात्रंनिर्वर्त्यसंतर्प्यपितृदेवताः ॥
॥ ६१ ॥ अस्यांतेनियमंकृत्वात्रिदिनस्यमनस्विनी ॥ अस्मिन्दिनेचमर्तव्यमिति
सत्यवतामुने ॥ ६२ ॥ कुठारंसंपरिगृह्यपीठकंचैवदारुकम् ॥ प्रस्थितंचवनायैवसावि
त्रीवाक्यमब्रवीत ॥ ६३ ॥ नगंतव्यंवनंत्वद्यममवाक्येनमानद ॥ अथत्रागम्यते
साधोमयासहवनंव्रज ॥ ६४ ॥ संवत्सरंभवेत्पूर्णमाश्रमेस्मिन्ममप्रभो ॥ तद्वनंद्रष्टु
मिच्छामिप्रसादंकुरुमेप्रभो ॥ ६५ ॥

बोलती झाली ॥ ६३ ॥ कीं आज आपण माझ्या वाक्येंकरून अरण्याप्रत जाऊं नये. अथवा जर जाणारच तर मला बरोबर घेऊन जावें ॥ ६४ ॥ कारण हे प्रभो, मला या आश्रमांत येऊन एक संवत्सर पूर्ण होईल परंतु अद्यापि मी अरण्य पाहिलें नाहीं यास्तव अरण्य पहावें अशी माझी इच्छा आहे, तरी मजवर प्रसाद करावा ॥ ६५ ॥ असें सावित्रीचें भाषण श्रवण करून सत्यवान् ह्मणतो, हे शोभनकटि, मी तुला बरोबर नेण्यास स्वतंत्र नाहीं, यास्तव हे शुद्धहास्ये, माझ्या मातापितरांस विचार आणि त्यांनीं पाठविली तर मजबरोबर ये ॥ ६६ ॥ असें सत्यवंतानें सांगितलें असतां

सत्यवानुवाच ॥ नाहंस्वतंत्रःसुश्रोणिपृच्छस्वपितरौमम ॥ ताभ्यांप्रस्थापितागच्छ
मयासहशुचिस्मिते ॥ ६६ ॥ एवमुक्तातदातेनभर्त्रासाकमलेक्षणा ॥ श्वश्रूःश्वशुरयोः
पादौअभिवाद्येदमब्रवीत ॥ ६७ ॥ वनंद्रष्टुंगमिष्यामिआज्ञामह्यंप्रदीयताम् ॥ उवाचव
चनंसाध्वीवरमेकंप्रयच्छमे ॥ ६८ ॥ भर्त्रासहवनंगंतुमेतत्त्वरयतेमनः ॥ तस्यास्तद्वचनं
श्रुत्वाद्युमत्सेनोऽब्रवीदिदम् ॥ ६९ ॥

ती कमलनयना सावित्री सासूसासऱ्यांचे चरणांप्रत अभिवंदन करून असें बोलती झाली ॥ ६७ ॥ कीं आज मी वनशोभा पाहण्याकरितां जात्यें; मला आज्ञा द्यावी, असें बोलून पुनः ती साध्वी ह्मणत्ये कीं, हाच एक मला आपण वर द्यावा ॥ ६८ ॥ कारण माझें मन भर्त्यासहवर्तमान वनाप्रत जाण्याविषयीं फार उत्सुक झालें आहे. असें सावित्रीचें वचन ऐकून द्युमत्सेन राजा ह्मणतो ॥ ६९ ॥

हे भद्रे, त्वां व्रत केलें आहेस तस्मात् हे सुव्रते, त्या व्रताची पारणा कर आणि नंतर तूं अरण्यांत जा ॥ ७० ॥ असें द्युमत्सेनाचें वचन ऐकून सावित्री ह्मणत्ये–हे ताता, म्यां असा नियम केला आहे कीं रात्रौ चंद्रोदय झाला असतां भोजन करावें तस्मात् माझें वाक्य श्रवण करा ॥ ७१ ॥ आज भर्त्यासहवर्तमान वनशोभा पाहण्याची माझी इच्छा आहे, हे नराधिपा, भर्त्याच्या समागमेंकरून मला ग्लानि निश्चयें-

व्रतंकृतंत्वयाभद्रेपारणंकुरुसुव्रते ॥ पारणांतेततोभद्रे गंतुंत्वमर्हसि ॥ ७० ॥ सा
वित्र्युवाच ॥ नियमश्चकृतोऽस्माभीरात्रौचंद्रोदयेसति ॥ जातेमयाप्रकर्तव्यंभोजनंता
तमेशृणु ॥ ७१ ॥ वनदर्शनकामोऽस्तिभर्त्रासहममाद्यवै ॥ नमेतत्रभवेद्ग्लानिर्भर्त्रा
सहनराधिप ॥ ७२ ॥ इत्युक्तस्तुतयाराजाद्युमत्सेनोमहीपतिः ॥ यत्तेऽभिलषितंपु
त्रितत्कुरुष्वसुमध्यमे ॥ ७३ ॥ नमस्कृत्वातुसावित्रीश्वश्रूश्वशुरयोरपि ॥ सहितामु
निशार्दूलतेनसत्यवताविभो ॥ ७४ ॥

करून होणार नाहीं ॥ ७२ ॥ असें सावित्रीचें भाषण ऐकून द्युमत्सेन राजा ह्मणतो––हे मुली, तुझी इच्छा असेल तसें कर ॥ ७३ ॥ त्या कालीं सावित्रीनें सासूसासऱ्यांला नमस्कार करून शिव म्हणतात-हे मुनिश्रेष्ठा सनत्कुमारा, त्या सत्यवंतासहवर्तमान वनाप्रत गमन केलें ॥ ७४ ॥

त्या कालीं मार्गानें जात असतां समीप आला आहे काळ ज्याचा अशा भर्त्याप्रत वारंवार अवलोकन करीत आहे आणि पुष्पित अशा वृक्षांनीं व्याप्त व फलित अशा वनाप्रत पाहून ॥ ७५ ॥ वृक्षांचीं व मृगांचीं नांवें विचारीत होत्साती मृगांचे कळप पहात आहे; परंतु हृदयेंकरून थरथर कांपत्ये आहे ॥ ७६ ॥ नंतर सत्यवंतानें अरण्यांत जाऊन फळें ग्रहण करून आणि काष्ठेंही जमावून भारा बांधिला ॥ ७७ ॥ तो

विलोकयंतीभर्तारंप्राप्तकालंमनस्विनी ॥ वनंचफलितंदृष्ट्वापुष्पितद्रुमसंकुलम् ॥ ७५ ॥द्रुमा
णांचैवनामानिमृगाणांचैवभामिनी ॥ पश्यंतीमृगयूथानिहृदयेनप्रवेपती ॥ ७६ ॥ तत्रग
त्वासत्यवान्वैफलान्यादायसत्वरम् ॥ काष्ठानिचसमादायबबंधभारकंतदा ॥ ७७ ॥ काष्ठ
भारंक्षणात्कृत्वावटशाखावलंबनम् ॥ वटवृक्षस्यसासाध्वीउपविष्टामहासती ॥ ७८ ॥ काष्ठं
पातयतस्तस्यजाताशिरसिवेदना ॥ ग्लानिश्चमहतीजातागात्राणांवेपथुस्तदा ॥ ७९ ॥

भारा क्षणांत बांधून पुनः वटवृक्षाच्या शाखेवर सत्यवान् चढला व ती साध्वी बटवृक्षाखालीं बसली आहे ॥ ७८ ॥ इतक्यांत तो सत्यवान् काष्ठें पाडीत असतां अकस्मात् त्याच्या मस्तकांत वेदना उत्पन्न झाली आणि शरीरामध्यें ग्लानि उत्पन्न होऊन गात्रें थरथर कांपूं लागलीं ॥ ७९ ॥

त्या कालीं तो वृक्षाखालीं येऊन सावित्रीप्रत बोलता झाला कीं हे सुंदरी, माझ्या शरीरामध्यें मोठा कंप व मस्तकाचे ठायीं वेदना प्राप्त झाली आहे ॥ ८० ॥ हे भद्रे, ती वेदना शूळासारिख्या कंटकांनीं जसें टोंचवों तशी होत आहे; यास्तव तुझ्या मांडीवर मस्तक ठेवून निद्रा करण्याची इच्छा करीत आहें ॥ ८१ ॥

आगत्यवृक्षसामीप्यंसावित्रीमिदमब्रवीत ॥ ममगात्रेऽतिकंपश्चजाताशिरसिवेदना ॥
॥ ८० ॥ कंटकैर्भिद्यतेभद्रेशिरोमेशूलसंमितैः ॥ उत्संगेतवसुश्रोणिस्वप्तुमिच्छामि
सुव्रते ॥ ८१ ॥ अभिज्ञातद्विशालाक्षीतस्यमृत्योर्मनास्विनी ॥ प्राप्तकालंमन्यमाना
तस्यतत्रैवभामिनी ॥ ८२ ॥ सत्यवानपिसुप्तस्तुकृत्वोत्संगेशिरस्तदा ॥ तावत्तत्रस
मागच्छत्पुरुषःकृष्णपिंगलः ॥ ८३ ॥

असें भाषण ऐकून तें सर्व जाणणारी अशी ती विशाळनेत्रा सावित्री ।तिणें त्याचा मृत्युकाल तेथेंच प्राप्त झाला असें मानिलें ॥ ८२ ॥ त्याकालीं सत्यवान् तिच्या मांडीवर मस्तक ठेवून निजला; इतक्यांत तेथें कोणी एक कृष्णपिंगटवर्ण असा उग्र पुरुष प्राप्त झाला ॥ ८३ ॥

स्वरूपानें जाज्वल्यमान अशा त्या पुरुषाप्रत अवलोकन करून वाक्यज्ञा अशी ती सावित्री त्या पुरुषाप्रत बोलती झाली कीं सर्व लोकांस भयंकर असा तूं कोण आहेस ॥ ८४ ॥ मी तर कोणत्याही पुरुषानें धर्षण (पराभव) करण्यास शक्य होणार नाहीं. असें तिचें भाषण ऐकून सर्वलोकभयंकर असा यम बोलता झाला ॥ ८५ ॥ यम ह्मणतो, हे सुंदरी, तुझ्या भर्त्याचें आयुष्य सरलें यास्तव मी याला बांधून नेतों

जाज्वल्यमानंवपुषाददर्शाथमनस्विनी ॥ उवाचवाक्यंवाक्यज्ञाकस्त्वंलोकभयंकरः ॥
॥ ८४ ॥ नाहंधर्षयितुंशक्यापुरुषेणापिकेनचित ॥ इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंयमोलोकभ
यंकरः ॥ ८५ ॥ यमउवाच ॥ क्षीणायुस्तुवरारोहेभर्तातवमनस्विनी ॥ नेष्याम्येन
महंबध्वाह्येतन्मेचचिकीर्षितम् ॥ ८६ ॥ इत्युक्त्वापितृराजेनतांतदास्वचिकीर्षितम्॥
यथावत्सर्वमाख्यातुंस्वंक्रियार्थंप्रचक्रमे ॥ ८७ ॥ अयंहिधर्मसंयुक्तोरूपवान्गुणसाग
रः ॥ नार्होमत्पुरुषैर्नेतुमतोऽस्मिस्वयमागतः ॥ ८८ ॥

हेंच माझें कर्तव्य आहे ॥ ८६ ॥ असें यमानें आपलें कर्तव्य सांगून स्वतः येण्याचें कारण विस्तारेंकरून सांगण्यास प्रारंभ केला ॥ ८७ ॥ यम ह्मणतो, हा सत्यवान् धर्मसंयुक्त असून रूपवान् व गुणांचा केवळ समुद्र आहे; हा माझ्या दूतांनीं नेण्यास योग्य नव्हे म्हणून मी यास स्वतः नेण्यास आलों ॥ ८८ ॥

नंतर सत्यवंताच्या शरीरापासून अंगुष्ठमात्र लिंगदेहोपाधि जीवाला पाशांनीं बांधून यमानें बलात्कारेंकरून ओढिला ॥ ॥ ८९ ॥ नंतर गेले आहेत प्राण ज्यापासून व श्वासरहित आणि निस्तेज व इंद्रियचलनादि चेष्टारहित असें तें सत्यवंताचें शरीर फार वाईट दिसूं लागलें ॥ ९० ॥ यमधर्म सत्यवंताला पूर्वोक्तप्रकारें बद्ध करून दक्षिणेकडे चालिला

ततःसत्यवतःकायात्पाशबद्धंचसत्वरम् ॥ अंगुष्ठमात्रंपुरुषंनिश्चकर्षयमोबलात् ॥ ८९ ॥
ततःसमुद्धृतप्राणंगतश्वासंहतप्रभम् ॥ निर्विचेष्टंशरीरंतद्बभूवाप्रियदर्शनम् ॥ ९० ॥
यमस्तुतंतथाबध्वाप्रययौदक्षिणामुखः ॥ सावित्रीचापिदुःखार्तायममेवान्वगच्छत ॥ नियमव्रतसंपन्नामहाभागायतव्रता ॥ ९१ ॥ यमउवाच ॥ निवर्त्यगच्छसावित्रीकुरुष्वास्यौर्ध्वदेहिकम् ॥ कृतंभर्तुस्त्वयानृण्यंयावद्गम्यगतंतव ॥ ९२ ॥

त्याकाळीं नियमव्रतसंपन्ना अशी महाभाग्यवती ती सावित्री यमाचे मागून जाऊं लागली ॥ ९१ ॥ तेव्हां यमधर्म म्हणतात, हे सावित्री, तूं आतां परत जा आणि याचें दशाहांत कर्म कर. तूं स्वाधीन होती तितकी पतीची सेवा केलीस, येणेंकरून तूं पतीच्या ऋणांतून मुक्त झालीस ॥ ९२ ॥

असें यमाचें भाषण ऐकून सावित्री म्हणते--माझा भर्ता जिकडे जाईल किंवा माझ्या भर्त्याला कोणी जिकडे नेईल तिकडे मीहि जावें हा सनातनधर्म होय ॥ ९३ ॥ आणि स्वधर्माचरणेंकरून व वडिलांचे सेवेकरून भर्तृस्नेहास्तव आणि व्रतप्रभावेंकरून व तुमच्या प्रसादेंकरून माझ्या गतीला प्रतिबंध होणार नाहीं ॥ ९४ ॥ ज्ञाते सत्पुरुष असें

॥ सावित्र्युवाच ॥ यत्रमेनीयतेभर्तास्वयंवायत्रगच्छति ॥ मयापितत्रगंतव्यमेषधर्मःसनातनः ॥ ९३ ॥ तपसागुरुवृत्त्याचभर्तृस्नेहाद्व्रतेनच ॥ तवचैवप्रसादेननमेप्रतिहतागतिः ॥ ९४ ॥ प्राहुःसप्तपदंमैत्रंबुधास्तत्त्वार्थदर्शिनः ॥ मित्रतांतुपुरस्कृत्यकिंचिद्वक्ष्यामितच्छृणु ॥ ९५ ॥ नानात्मवंतोहिवनेचरंतिधर्मंचसत्यंचपरिश्रमंच ॥ विज्ञानतोधर्ममुदाहरंतितस्मात्संतोधर्ममाहुःप्रधानम् ॥ ९६ ॥

म्हणतात कीं, सज्जनाबरोबर सात पावलें चाललें असतां मैत्री घडत्ये, यास्तव मित्रत्व पुढें करून मी कांहीं बोलत्यें तें श्रवण करा ॥ ९५ ॥ चित्ताला जिंकणारे असे अनेक मुनी वनांत वास करून धर्म व सत्य आणि परिश्रम करून स्वानुभवज्ञानानें सर्वांस धर्मोपदेश करितात, यास्तव धर्म हाच श्रेष्ठ आहे असें संत म्हणतात ॥ ९६ ॥

असें तिचें भाषण ऐकून यम म्हणतो--हे सुंदरी, तूं आतां माघारी फीर; तुझ्या या स्वर, अक्षर, व्यंजन व हेतु यांनीं युक्त अशा वाणीकरून मी संतुष्ट झालों आहें तर तूं याचे जीवितावांचून कोणता पाहिजे तो वर मागून घे; मी देतों ॥ ॥ ९७ ॥ असें यमाचें वाक्य ऐकून सावित्री म्हणते--माझा सासरा राज्यभ्रष्ट झाला असून आश्रमामध्यें वनवास क

॥ यमउवाच ॥ निवर्ततुष्टोऽस्मितवानयागिरास्वराक्षरव्यंजनहेतुयुक्तया ॥ वरंवृणीष्वेह विनास्यजीवितंददामितेसर्वमनिंदितेवरम् ॥ ९७ ॥ सावित्र्युवाच ॥ च्युतःस्वराज्या द्वनवासमाश्रितोह्यलब्धचक्षुःश्वशुरोममाश्रमे ॥ सलब्धचक्षुर्बलवान्भवेन्नृपस्तवप्र सादाज्ज्वलनार्कसन्निभः ॥ ९८ ॥ यमउवाच ॥ ददामितेसर्वमनिंदितेवरंयथात्वयोक्तं भविताचतत्तथा ॥ तवाध्वनोग्लानिमिवोपलब्धयेनिवर्तगच्छस्वनतेश्रमोभवेत ॥ ९९ ॥

रीत आहे आणि अंध आहे, त्याला तुमच्या प्रसादेंकरून नेत्र प्राप्त व्हावे आणि तो अग्निसूर्यासारिखा तेजस्वी व्हावा॥ ॥ ९८ ॥ यम म्हणतो--हे अनिंदिते, हा सर्व वर मीं तुला दिला. जसें तूं म्हणतेस तसें होईल. आतां तुला मार्ग चालून ग्लानि झाली असें दिसतें यास्तव तूं परत जा. तुला हे श्रम न होवोत ॥ ९९ ॥

असें यमाचें वचन ऐकून सावित्री म्हणते--हे सुरश्रेष्ठा, पतीचें सान्निध्य असतां मला श्रम कोठून. ज्या मार्गानें माझा भर्ता जाईल तीच माझी गति. जिकडे माझ्या पतीला नेतां तिकडे माझी गति असो. आणखीही माझें श्रवण करा ॥ ॥ १०० ॥ कीं सत्संगति एकवार व्हावी अशी सुजन इच्छा करितात; कारण एकवार संगति झाली असतां साधु

॥ सावित्र्युवाच ॥ कुतःश्रमोभर्तृसमीपतोऽह्यमेयतोहिभर्तामगसागातर्ध्रुवा ॥ यतःप तिंनेष्यसितत्रमेगतिःसुरेशभूयश्चवचोनिबोधमे ॥ १०० ॥ सतांसकृत्संगतमीप्सितं परैस्ततःपरंमित्रमितिप्रचक्षते ॥ नचाफलंसत्पुरुषेणसंगतंततःसतांसंनिवसेत्समागमे ॥ १०१ ॥ यमउवाच ॥ मनोनुकूलंबुधबुद्धिवर्धनंत्वयायदुक्तंवचनंहिताश्रयम् ॥ विना पुनःसत्यवतोऽस्यजीवितंवरंद्वितीयंवरयस्वभामिनि ॥ १०२ ॥

मित्रत्व करितात आणि साधूंची संगति कधीं निष्फल व्हावयाची नाहीं यास्तव साधूंच्या समागमामध्यें वास करावा ॥ ॥ १०१ ॥ असें तिचें भाषण ऐकून यमधर्म म्हणतात--हे भामिनी, तूं जें भाषण केलेंस तें मनोरंजक असून ज्ञात्यांच्या बुद्धीस वाढविणारें व हितकारक आहे, यास्तव या सत्यवंताच्या जीवितावांचून पुनः दुसरा वर मागून घे ॥ १०२ ॥

सावित्री म्हणत्ये--माझ्या सासऱ्याचें राज्य पूर्वीं शत्रूंनीं हरण केलें आहे, तें त्याला प्राप्त होवो आणि त्याच्या हातून स्वधर्मत्याग न घडो हा दुसरा वर मी आपणापासून वरित्यें।।१०३।।त्याकालीं यम म्हणतो--हे राजकन्ये, तुझ्या श्वशुराला थोड्याच दिवसांत आपलें राज्य प्राप्त होईल व तो राजा धर्मत्याग करणार नाहीं. आतां तूं पूर्ण मनोरथ होत्साती माघारी जा म्हणजे तुला श्रम होणार नाहींत ।। १०४ ।। पुनः सावित्री भाषण करित्ये कीं हे देवा, स्वधर्मानें बद्ध झा-

।। सावित्र्युवाच ।। हृतंपुरामेश्वशुरस्यधीमतःस्वमेवराज्यंसलभेतपार्थिवः ।। नचस्वधर्मं प्रजहीतमेगुरुर्द्वितीयमेवंवरयामितेवरम् ।। १०३ ।। यमउवाच ।। स्वमेवराज्यंप्रतिपत्स्यतेचिरान्नचस्वधर्मात्परिहास्यतेनृपः ।। कृतेनकामेनमयानृपात्मजेनिवर्तगच्छस्वनतेश्रमोभवेत् ।। १०४ ।। सावित्र्युवाच ।। प्रजास्त्वयैतानियमेनसंयुतानियम्यचैतानयसेनकाम्यया ।। अतोयमत्वंतवदेवविश्रुतंनिबोधयेमांगिरमीरितांमया ।। १०५ ।। अद्रोहःसर्वभूतानांकर्मणामनसागिरा ।। अनुग्रहश्चदानंचसतांधर्मःसनातनः ।। १०६ ।।

लेल्या सर्व प्रजांचें तूं नियमन करितोस; केवळ स्वइच्छेनें तूं वर्तन करीत नाहींस यास्तव तुझें यम हें नांव प्रसिद्ध आहे आणि ही माझी पुढील वाणी श्रवण कर ।। १०५ ।। कर्मानें, मनानें किंवा वाणीनेंही सर्व भूतांचे ठिकाणीं द्रोह न करितां त्यांच्यावर अनुग्रह करणें आणि यथाशक्ति दान करणें हा सत्पुरुषांचा सनातन धर्म होय ।। १०६ ।।

असेच या लोकीं जे समर्थ सज्जन मनुष्य आहेत ते प्रायशः आपल्या शत्रूवरही दया करितात ।। १०७ ।। यम ह्मणतो--हे सावित्री, तृषिताला जसें उदक तसें हें वाक्य तूं बोललीस; तरी आतां पुनः या सत्यवंताच्या जीवितावांचून जो वर पाहिजे असेल तो मागून घे ।। १०८ ।। असें यमाचें वाक्य ऐकून सावित्री ह्मणत्ये--माझा पिता पृथिवीपति

एवंप्रायश्चलोकेहिमनुष्याःशक्तिपेशलाः ।। संतःस्वेष्वप्यमित्रेषुदयांप्राप्तेषुकुर्वते ।। ।। १०७ ।। यमउवाच ।। पिपासितस्येवयथाभवेत्पयस्तथात्वयावाक्यमिदंसमीरितम् ।। विनापुनःसत्यवतोस्यजीवितंवरंवृणीष्वेहशुभेयदीच्छसि ।। १०८ ।। सावित्र्युवाच ।। ममानपत्यः पृथिवीपतिः पिताभवेत्पितुःपुत्रशतंचऔरसम् ।। कुलस्यसंतानकरंचतद्भवेत्तृतीयमेवंवरयामितेवरम् ।। १०९ ।। यमउ० ।। कुलस्यसंतानकरंसुवर्चसंशतंसुतानांपितुरस्तुतेशुभे ।। कृतेनकामेननराधिपात्मजेअतीवदूरंहिपथस्त्वमागता ।। ११० ।।

आहे; परंतु त्याला पुत्र नाहीं तर कुलवृद्धि करणारे असे औरस शंभर पुत्र त्याला व्हावे हा तिसरा वर मी वरित्यें ।। १०९ ।। यम ह्मणतो--हे राजकन्ये, तुझ्या पित्याला कुलवृद्धी करणारे व तेजस्वी असे शंभर पुत्र होतील हा तुझा मनोरथ मीं पूर्ण केला. आतां तूं फारच दूर आलीस ।। ११० ।।

असें यमाचें भाषण ऐकून सावित्री ह्मणत्ये—भर्त्याचें सान्निधान असतां हें मला कांहींच दूर नाहीं. भर्त्याबरोबर येण्यास याहूनही माझें मन दूर धांवतें. हे यमधर्मा. आपण चालत असतां आणिक मी बोलत्यें आहें तें माझें वचन श्रवण करा ॥ १११ ॥ आपण प्रतापवान् असे विवस्वताचे (सूर्याचे) पुत्र आहां, ह्मणून आपणास वैवस्वत असें ह्मण-

सावित्र्युवाच ॥ नदूरमेतन्ममभर्तृसन्निधौमनोहिमेदूरतरंप्रधावति ॥ अथव्रजन्नेव गिरासमुन्नतंमयोच्यमानंभृणुधर्ममेवचः ॥ १११ ॥ विवस्वतस्त्वंतनयःप्रतापवान्ततो हिवैवस्वतउच्यतेबुधैः ॥ समेनधर्मेणचरंतिताः प्रजास्ततस्तवेहेश्वरधर्मराजता ॥ ११२ ॥ आत्मन्यपिनविश्वासस्तावद्भवतिसत्सुयः ॥ तस्मात्सत्सुविशेषेणसर्वःप्रणयमृच्छति॥११३

तात व आपल्या सत्तेनें सर्व प्रजा स्वधर्मानें चालतात ह्मणून आपणास धर्मराज असें ह्मणतात ॥ ११२ ॥ हे यमधर्मा, असें आहे कीं आपला आपले ठिकाणींही जो विश्वास नाहीं तो साधूंचे ठिकाणीं विश्वास असतो यास्तव सर्व लोक साधूंचे ठिकाणीं विशेषतः नम्रता पावतात ॥ ११३ ॥

हृदयामध्यें निष्कपटपणा व विनयसंपन्नता येणेंकरून विश्वास उत्पन्न होतो, यास्तव साधूंचेठायीं विशेषेंकरून जन विश्वास करितात ॥ ११४ ॥ यम ह्मणतो—हे अंगने, जें तूं शुभ वचन बोललीस असें आजपर्यंत मी कोणापासूनही ऐकिलें नाहीं, येणेंकरून मी संतुष्ट झालों आहें; तर याच्या जीवितावांचून आणिक चवथा वर मागून घे आणि माघारी जा ॥ ११५ ॥ तेव्हां सावित्री ह्मणत्ये—माझे ठि-

सौहृदात्प्रणयाच्चापिविश्वासोनामजायते ॥ तस्मान्सत्सुविशेषेणविश्वासंकुरुतेजनः ॥ ॥ ११४ ॥ यमउवाच उदाहृतंतेवचनंयदंगनेशुभंनतादृक्त्वदृतेमयाश्रुतम् ॥ अनेनतुष्टोऽस्मिविनास्यजीवितंवरंचतुर्थंवरयस्वगच्छ ॥ ११५ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ममात्मजंसत्यवतस्तथौरसंभवेदुभाभ्यामिहयत्कुलोद्भवम् ॥ शतंसुतानांबलिनांमहात्मनामिमंचतुर्थंवरयामितेवरम् ॥ ११६ ॥ यमउवाच ॥ शतंसुतानांबलवीर्यशालिनांभविष्यातिप्रीतिकरंतवाबले ॥ परिश्रमस्तेनभवेन्नृपात्मजेनिवर्तदूरंहिपथस्त्वमागता ॥ ११७ ॥

काणीं सत्यवंताला शंभर औरस पुत्र व्हावे ते असें कीं बलवान् व महात्मे आणि ज्यापासून इहलोकीं आमचें कुळ वृद्धिंगत होईल. हा चवथा वर मी आपणापासून वरित्यें ॥ ११६ ॥ यम ह्मणतो-हे राजकन्ये, बलेंकरून व पराक्रमेंकरून शोभणारे व प्रीति करणारे असे शंभर पुत्र तुला होतील, आतां तूं परत जा, बहुत दूर आलीस-तुला मार्गसंबंधी परिश्रम न होवोत ॥ ११७ ॥

असें यमाचें भाषण ऐकून सावित्री ह्मणत्ये, साधूंची वृत्ति धर्माविषयीं निरंतर असत्ये. साधु कधींही दुःख पावत नाहींत आणि सज्जनांचा साधूंशीं समागम निष्फल होत नाहीं. साधु संसाराचा अनुभव घेत नाहींत ॥ ११८ ॥ संत सत्येंकरूनच सूर्याचें आराधन करितात व संत आपल्या तपेंकरून भूमीप्रत धारण करितात आणि संत हे मागें झालेल्या व पुढें होणारांचेही तारक आहेत. साधूंमध्यें वास करणारे सज्जन कधींहीं दुःख पावत नाहींत ॥ ११९ ॥

सावित्र्युवाच ॥ सतांहियाशाश्वतधर्मवृत्तिःसंतोनसीदंतिनचव्यथंतिते ॥ सतांसद्भिर्नाफलंसंप्रयातिसद्भ्योभवंनानुभवंतिसंतः ॥ ११८ ॥ संतोहिसत्येननयजंतिसूर्यंसंतोभूमिंतपसाधारयंति ॥ संतोगतिर्भूतभव्यस्यराजन्सतांमध्येनावसीदंतिसंतः ॥ ११९ ॥ आर्यजुष्टमिदंवृत्तमितिविज्ञायशाश्वतम् ॥ संतःपरार्थंकुर्वाणानावेक्षंतेप्रतिक्रिया ॥ ॥ १२० ॥ नचप्रसादःसत्पुरुषेषुमोघोनचव्यर्थस्तपस्यतिचाभिमानः ॥ यस्मादेतन्नियतंसत्सुनित्यंतस्मात्संतोरक्षितारोभवंति ॥ १२१ ॥

असें हें श्रेष्ठ जनांनीं सेवन केलेलें शाश्वतव्रत जाणून साधु परोकार करीत होत्साते प्रत्युपकाराची इच्छा करीत नाहींत ॥ १२० ॥ आणि सत्पुरुषांचा प्रसाद कधीं व्यर्थ होत नाहीं व परोपकारादिरूप तपाविषयीं जो अभिमान तोही व्यर्थ होत नाहीं या गोष्टी सत्पुरुषांचे ठिकाणीं निश्चयेंकरून नित्य आहेत यास्तव साधु सर्वांचें रक्षण करणारे होतात ॥ १२१ ॥

असें सावित्रीचें भाषण ऐकून यम ह्मणतो–हे पतिव्रते, जसें जसें तूं माझ्या मनास अनुकूळ व धर्मयुक्त आणि प्रौढ आहे अर्थ ज्यामध्यें व शोभन फळ देणारें असे भाषण करित्येस तशी तशी तुझी ठिकाणीं माझी उत्तम प्रीति होत आहे, तस्मात् तूं आतां अप्रतिम वर मजपासून मागून घे ॥ १२२ ॥ तेव्हां सावित्री ह्मणत्ये–हे मानद, आपणापा-

यमउवाच ॥ यथायथाभाषसिधर्मसंहितंमनोनुकूलंसुफलंमहार्थवत् ॥ तथातथामेत्वयिभक्तिरुत्तमावरंवृणीष्वाप्रातिमंपतिव्रते ॥ १२२ ॥ सावित्र्युवाच ॥ नतेऽपवर्गःसुकृताद्विनाकृतस्तथान्यथाऽन्येषुवरेषुमानद ॥ वरंवृणेजीवतुसत्यवानयंयथामृताह्येवमहंविनापतिम् ॥ १२३ ॥ नकामयेभर्तृविनागतंसुखंनकामयेभर्तृविनागतांदिवम् ॥ नकामयेभर्तृविनागतांश्रियंनभर्तृहीनाव्यवसामिजीवितुम् ॥ १२४ ॥

सून मी मोक्ष किंवा अन्य वर कोणताही वरीत नाहीं, तर हा सत्यवान् जीवंत होवो, हाच वर मी वरित्यें; कारण पतीवांचून मी मृततुल्य आहें ॥ १२३ ॥ भर्त्यावांचून प्राप्त झालेल्या सुखाला किंवा स्वर्गलोकाला किंवा संपत्तीला मी इच्छित नाहीं; किंबहुना भर्त्यावांचून मी वांचावयासही इच्छित नाहीं ॥ १२४ ॥

आणि आपण मला दयालुत्वेंकरून शंभर औरस पुत्र होतील असा वर दिला आहे तर मी हाच वर मागत्यें कीं हा "सत्यवंत जीवंत" होवो आणि हा जीवंत होईल तेव्हांच तुमचें "वचंन सत्य होईल ॥ १२५ ॥ असें सावित्रीचें भाषण श्रवण करून तूं म्हणतेस तसेंच होवो असें म्हणून सत्यवंताला पाशमुक्त करून हर्षयुक्त होत्साता यमधर्म सावित्रीप्रत बोलता झाला ॥ १२६ ॥ तें असें कीं-हे स्वकुलानंददायिनी कल्याणशीले सावित्री, हा तुझा भर्ता

वरोपिवैवस्वतह्यौरसात्मजशतेषुदत्तोभवताकृपालुना ॥ वरंवृणेजीवतुसत्यवानयंतदेव सत्यंवचनंभविष्यति ॥ १२५ ॥ तथेत्युक्त्वातुतान्पाशान्मुक्त्वावैवस्वतोयमः ॥ धर्म राजःप्रहृष्टात्मासावित्रीमिदमब्रवीत् ॥ १२६ ॥ "एषभद्रेमयामुक्तोभर्तातेकुलनंदिनि ॥ आरोग्यवयसीप्राप्यसिद्धार्थश्चभविष्यति ॥ १२७ ॥ चतुर्वर्षशतंचायुस्त्वयासार्धमुपै ष्यति ॥ सागतावटसामीप्यंकृत्वोत्संगेऽचिरस्ततः ॥ १२८ ॥ प्रबुद्धस्तुततोब्रह्मन्स त्यवानिदमब्रवीत् ॥ मयास्वप्नोवरारोहेदृष्टोह्येवचभामिनि ॥ १२९ ॥

म्यां सोडिला, याला आरोग्य आणि तारुण्य प्राप्त होऊनं हा पूर्ण मनोरथ होईल ॥ १२७ ॥ आणि चारशें वर्षेपर्यंत तुजसहवर्तमान हा "आयुष्य पावेल असें यमधर्मानें सांगतांच सावित्री त्यावटवृक्षाखालीं जाऊन सत्यवंताचें शिर आपल्या मांडीवर घेऊन बसली ॥ १२८ ॥ इतक्यांत सत्यवान् जागा होऊन सावित्रीप्रत हें पुढील वचन बोलता झाला तें असें कीं हे सुंदरी, आज म्यां कांहीं स्वप्न पाहिलें ॥ १२९ ॥ असें सांगून झालेला सर्व वृत्तांत कथन केला

व यमाशीं झालेला संवादही कथन केला ॥ १३० ॥ इकडे आश्रमामध्यें द्युमत्सेनराजा पुत्राची मार्गप्रतीक्षा करीत आहे, तों सूर्य अस्तास गेला तेव्हां इकडे तिकडे धावूं लागला ॥ १३१ ॥ पुत्राचा शोध करीत या आश्रमांतून त्या आश्रमांत गमन करीत होत्साता म्हणत आहे कीं हे पुत्रा ! आह्मां आंधळ्यांची काठी

तत्सर्वंकथितंतस्यैयद्वृत्तंसर्वमेवतत् ॥ तथाचकथितःसर्वःसंवादश्चयमेनाहि ॥ १३० ॥ अस्तंगतेततःसूर्येद्युमत्सेनोमहीपतिः ॥ पुत्रस्यागमनाकांक्षीइतश्चेतश्चधावति ॥ १३१ ॥ आश्रमादाश्रमंगच्छन्पुत्रदर्शनकांक्षया ॥ आवयोरंधयोर्यष्टिःक्वगतोसिविनावयोः ॥ ॥ १३२ ॥ एवंसविविधंक्रोशन्सपत्नीकोमहीपतिः ॥ चकारदुःखसंतप्तःपुत्रपुत्रेति चासकृत् ॥ १३३ ॥ अकस्माद्देवराजेंद्रोलब्धचक्षुर्महीश्वरः ॥ तद्दृष्ट्वापरमाश्चर्यंचक्षुः प्राप्तिंद्विजोत्तमाः ॥ सांत्वपूर्वमिदंवाक्यमूचुस्तेतापसाभृशम् ॥ २३४ ॥

असा तूं आम्हांवांचून कोठें गेलास ? ॥ १३२ ॥ असा बहुत प्रकारांनीं आक्रोश करीत होत्साता पत्नीसहवर्तमान दुःखसंतप्त होऊन हे पुत्रा ! हे पुत्रा ! असा शोक करिता झाला ॥ १३३ ॥ तों अकस्मात् त्या राजाला नेत्र प्राप्त झाले तें नेत्रप्राप्तीचें परम आश्चर्य पाहून तापस ब्राम्हण त्या राजाचें सांत्वन करून बोलते झाले ॥ १३४ ॥

ब्राह्मण ह्मणतात—हे राजा, या नेत्रप्राप्तीच्या लक्षणावरून असें वाटतें कीं, तूं पुत्राशीं समागम लवकर पावशील ॥ १३५॥ शिव म्हणतात—हे द्विजोत्तमा सनत्कुमारा, असें ते तापस ब्राम्हण बोलत आहेत इतक्यांत सावित्रीसहवर्तमान सत्यवान् प्राप्त झाला ॥ १३६ ॥ त्या सत्वंतानें सर्व ब्राम्हणांना व मातापितरांना नमस्कार केला. नंतर कमलनेत्रा जी सावित्री

चक्षुःप्राप्त्यामहाराजसूचितंतेमहीपते ॥ पुत्रेणचसमंयोगंप्राप्स्यसेनृपसत्तम ॥ १३५ ॥ ईश्वरउवाच ॥ यावदेवंवदंत्येतेतापसाद्विजसत्तमाः ॥ सावित्रीसहितःप्राप्तःसत्यवान् द्विजसत्तम ॥ १३६ ॥ नमस्कृत्यद्विजान्सर्वान्मातरंपितरंतथा ॥ सावित्रीचततोब्रह्म नुववंदेचरणाविति ॥ १३७ ॥ श्वश्रूश्वशुरयोर्ब्रह्मन्सावित्रीकमलेक्षणा ॥ १३८ ॥ मुनयऊचुः ॥ वरंसावित्रिजानासिकारणंववर्णिनि ॥ वृद्धयोश्चक्षुषःप्राप्तेःश्वश्रूश्वशुर योःशुभे ॥ १३९ ॥ सावि० ॥ नजानामिमुनिश्रेष्ठाश्चषक्षुःप्राप्तिकारणम् ॥ चिरंसुप्त स्तुमेभर्तातेनकालव्यतिक्रमः ॥ १४० ॥

तिणें सासू सासऱ्यांच्या चरणांप्रत वंदन केलें ॥ १३७ ॥ त्या कालीं ऋषि म्हणतात—हे सुंदरी सावित्री, या वृद्ध अशा तुझ्या सासू सासऱ्यांला नेत्र प्राप्त झाले याचें कारण तूं जाणतेस काय ? ॥ १३९ ॥ असें ऋषींनीं विचारिलें असतां सावित्री म्हणत्ये—हे मुनिश्रेष्ठहो, नेत्रप्राप्तीचें कारण मी कांहींच जाणत नाहीं, माझा भर्ता बहुत काळ निद्रा करिता झाला यास्तव आम्हांस येण्यास विलंब लागला ॥ १४० ॥

असें तिचें भाषण ऐकून सत्यवान् म्हणाला—हे विप्रहो, हें सर्व इच्या प्रभावेंकरून प्राप्त झालें, दुसरें कांही कारण दिसत नाहीं. हें सावित्रीच्या तपाचें फळ होय; कारण इच्या व्रताचें माहात्म्य म्यां प्रत्यक्ष पाहिलें ॥ १४१ ॥ शिव म्हणतात—असें सत्यवान बोलत आहे तों द्युमत्सेनराजाचें हित आचरणारे दूत नगरापासून येऊन राजाप्रत

सत्यवानुवाच ॥ अस्याःप्रभावात्संजातंदृश्यतेकारणंनच ॥ तत्सर्वंविद्यतेविप्राःसावि त्र्यास्तपसःफलम् ॥ व्रतस्यैवतुमाहात्म्यंदृष्टमेतन्मयाधुना ॥ १४१ ॥ ईश्वरउ० ॥ एवं तुवदतस्तस्यतदासत्यवतःप्रभो ॥ दूताःसमागतास्तस्यआचरन्नृपतेर्हितम् ॥ १४२येन राज्यंबलाद्राजन्हृतंमंत्रेणमंत्रिणा ॥ अमात्येनहतःसापिइतिपौराःसमागताः ॥ १४३ ॥ पौराऊचुः ॥ उत्तिष्ठराजशार्दूलस्वंराज्यंपालयप्रभो ॥ अभिषिंचस्वराजेंद्रपुरेमंत्रिपु रोहितैः ॥ १४४ ॥

सांगतात कीं ॥ १४२ ॥ हे राजा, ज्या शत्रूनें आपलें राज्य बलात्कारेंकरून हरण केलें होतें, त्याला आपल्या प्रधानानें मारिलें असें दूत सांगत आहेत; तोंच पुरवासी लोकही प्राप्त झाले ॥ १४३ ॥ ते पुरवासी लोक म्हणतात कीं—हे राजश्रेष्ठा, चला आपलें राज्य पालन करा आणि मंत्री पुरोहितांकरवीं आपणास अभिषेक करून घ्या ॥ १४४ ॥

शिव सांगतात-नंतर तो द्युमत्सेनराजा पौरजनांसहवर्तमान आपल्या नगरांत येऊन वडिलार्जित राज्य पावता झाला ॥ १४५ ॥ सावित्री आणि सत्यवान् परमानंद पावतीं झालीं. नंतर बाहुबळानें, शोभणाऱ्या अशा शंभर पुत्राला सावित्री प्रसवती झाली ॥ १४६ ॥ आणि याच व्रताच्या प्रभावेंकरून व यमाच्या प्रसादानें सावित्रीचा पिता जो अश्वपतिराजा त्यालाही शंभर पुत्र होते झाले ॥ १४७ ॥ शिव म्हणतात-हे

ईश्वरउवाच ॥ सगत्वाराजशार्दूलःस्वपुरंजनसंवृतः ॥ पितृपैतामहंराज्यंसंप्राप्तंचमहात्मना ॥ १४५ ॥ सावित्रीसत्यवांश्चैवपरांमुदमवापतुः ॥ जनयामासपुरात्राणांशतंवैबाहुशालिनाम् ॥ १४६ ॥ व्रतस्यैवतुमहात्म्यात्तस्याःपितुरजायत ॥ पुत्राणांचशतंब्रह्मन्प्रसन्नाच्चयमात्तथा ॥ १४७ ॥ एतत्तेकथितंसर्वंव्रतमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ क्षीणायुर्जीवितोभर्ताव्रतस्यास्यप्रभावतः ॥ कर्तव्यंसर्वनीराणामवैधव्यफलप्रदम् ॥१४८ ॥ इतिश्रीस्कंदपुराणेशिवसनत्कुमारसंवादेवटसावित्रीकथासंपुर्णा ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ १४९ ॥

सनत्कुमार ऋषे, हें तुला उत्तम असें व्रताचें माहात्म्य म्यां कथन केलें, ज्या या व्रताच्या प्रभावेंकरून सावित्रीचा भर्त्ता क्षीणायु असून जीवंत झाला असें हें अवैधव्य फल देणारें व्रत सर्व स्त्रियांनीं अवश्य करावें ॥ १४८ ॥ इति सार्थवटसावित्रीकथा समाप्ता ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

हें पुस्तक
बाळकृष्ण लक्ष्मण पाठक यांनीं,
मुंबईत
"नेटिव ओपिनियन" छापखान्यांत छापिलें.
शके १८३२ सन १९१०.

सा.
२२

॥ इति वटसावित्रीपूजासार्थकथा स० ॥

पु०